
MODERNLEŞME ve “ARA KURUMLAR”IN ÇÖKÜŞÜ

œ

*Bengül GÜNGÖRMEZ**

ÖZET

“Modernleşme ve ‘Ara Kurumlar’ın çöküşü” başlıklı bu makale Amerika’nın önde gelen sosyologlarından ve muhafazakârlarından biri olan Robert Nisbet’in modernite ve ara kurumların çöküşü ve bunların birbirleriyle ilişkisine dair analizini ele alıyor. Bu gayeyle elinizdeki çalışmada ayrıca Nisbet’in geleneksel toplumdaki ara kurumları meydana getiren “otorite” ve “cemaat” kavramları da tartışıldı. Nisbet’e göre modern süreçte Fransız Devrimi’ni müteakip ara kurumların çöküşü modern kâdir-i mutlak ulus devletin, kolektivist demokrasinin ve kitle toplumunun yükselişiyile paralellik arz eder.

Anahtar Kelimeler: Modernite, Ara kurumlar, Otorite, Cemaat.

* Dr., Uludağ Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü. e-posta: bengulg2000@yahoo.com

“Demokrasi devletin nihaî gücü elde etmesinden başka bir şey değildir.” Proudhon

“Devlet soğukkanlı canavarların en soğukkanlısıdır: Kılı kıpırdamadan yalan söyler ve ağzından düşürmediği yalan da şudur: “Ben devlet, halkın kendisiyim.” Nietzsche

GİRİŞ

*M*odernleşme süreci, eşitlik idealinden hareketle mevcut toplumda sosyolojik eşleştirme, aynı düzeye getirme ve benzeştirme arzusunun güçlü olduğu ve bu arzu dolayısıyla toplumsal hiyerarşilerin altüst olduğu, sosyal ve iktisadi farklılıkların benzerliklere dönüştüğü ve törpülediği bir toplumsal süreçti. Bununla birlikte on sekizinci yüzyılda, Anglo-Amerikan muhafazakârlığının babası ünlü düşünür Edmund Burke, söz konusu sürece karşı inatla “aynı düzeye getirmek isteyenler asla eşitleyemezler” diyordu.¹ Asla eşitleyemezler diyordu Burke, çünkü müteakip dönemde tarihsel ve toplumsal farklılıklar ortadan kaldırılmak istendiği ölçüde toplumsal arenada çok daha güçlü ve keskin, neredeyse birbirinin anti-tezi olan bir farklılık, başka bir deyişle de eşitsizlik durumu daha ortaya çıkmıştı; devlet ile toplum. Burke’ün sert kritiklerine mahzar olan büyük sosyolojik dönüşüm aslında şuydu: eskiden devletle halkı arasında hiyerarşik basamaklar yahut devletle halk arasında tampon kurumlar olarak adlandırılacak sosyolojik yapılar mevzubahisken bütün toplumsal farklılıkların eşitlik adına törpülediği ve yok edildiği yeni dönemde, halk devletin doğrudan, aracısız hedefi haline gelmişti.

Devlet ile halkı arasında bu keskin farklılığın yahut eşitsizliğin ortaya çıkışı, başka bir deyişle de halkın (sözde) haklara sahip “birey” adı altında devletle doğrudan, aracısız muhatap olması hiyerarşik bir düzen oluşturan ve toplumsal güç ve iktidar ilişkilerini dengeleyen, geleneksel topluma ait kadim kurumların engellenemeyen yıkımıyla gerçekleşmiştir; yani ara kurumların - kilise, lonca, estate (toplumsal statüler), dinsel cemaatler, aracı cemiyetler, yardım cemiyetleri vb. – çöküşüyle. Batı’da yüzyılın büyük muhafazakâr düşünürleri eşitlik idealinin toplumda dev-

¹ Burke’den aktaran Stone Lowell Brad, *Robert Nisbet, Communitarian Traditionalist*, ISI Books, Wilmington, 2000 s. 134.

let ile halk arasındaki ara kurumların - kilise, lonca, estate, dinsel cemaatler, aracı cemiyetler, yardım cemiyetleri vb. - çöküşü hatta yok oluşu pahasına gerçekleştirilmesinden büyük rahatsızlık duydular. Burke'den Tocqueville'e bir dizi muhafazakâr düşünür, eşit yurttaşlık idealinden hareketle geleneksel kadim bağların gericilik ve eski rejime bağlılık olarak görülmesine, bilhassa da geleneksel bağlarından kurtulmakla insanın özgürleşebileceği fikrine karşı çıktılar. Bu, onlara göre aslında özerk bir toplumsal alanın yani, "sivil toplum"un yıkılışıydı. Onlar ara kurumların yani geleneksel otorite ve cemaatlerin çöküşünün "devletin vatan-daşı"na dönüşen insanla birlikte müteakip toplumsal ve siyasal felaketleri özellikle de kadir-i mutlak devletlerin halklarına yapacakları kötülükleri öncelediğinden daha o yüzyılda adeta emindiler.

Woodrow Wilson, "özgürlüğün tarihi, devlet gücünün sınırlandırılmasının tarihidir" der. Muhafazakâr **düşünürlere** göre modern devlette özgürlük yoktur çünkü modernleşme süreci devlet iktidarını sınırlandıran kurumların, yani toplum ve devlet arasında bulunan "ara kurumlar"ın yok oluşunun tarihidir. Elinizdeki çalışma Amerika'nın önde gelen sosyologlarından ve muhafazakârlarından biri sayılan Robert Nisbet'in sözü edilen süreçte toplumsal düzendeki son derece mühim rolünü kaybetmiş olan "ara kurumlar" ile ilgili mülâhazalarını ve tespitlerini ele alıyor. Söz konusu mülâhazalar üç ana başlık altında toplanabilir; ilkin Nisbet'in selefi ve Batı düşünce tarihinin en mühim fikir adamlarından birisi olan Alexis de Tocqueville'in kadim otoritelerin ve cemaatlerin bir başka ifadeyle "ara kurumlar"ın kaybı olarak modernleşme süreciyle ilgili değerlendirmelerine dayanan tespitleri, ikincileyin otorite hakkındaki kendi görüşü ve son olarak da Nisbet'in cemaat hakkındaki fikirleri. Bu makalede bahis konusu başlıklar altında Nisbet'in "ara kurumlar" ile ilgili görüşlerinin genel bir resmi çizilmeye çalışılacaktır.

ALEXIS DE TOCQUEVILLE'İN MİRASI

Nisbet kendisi için Batı'da sıkça söylenen "Avrupa gelenekçiliğinin Amerikan yorumcusu" adlandırmasını "ara kurumlar" hakkındaki görüşleriyle bir kez daha tasdik ve teyid eder. Zira Nisbet'in bu dergiye de konu olan "ara kurumlar"la ilgili değerlendirmeleri ve tespitleri ünlü

Fransız düşünür, gelenekçi ve muhafazakâr Alexis de Tocqueville'in modernleşme süreciyle ilgili değerlendirmelerini ve tespitlerini miras alır ve onları sosyolojik düzlemde tekrardan yorumlar.

Belki de günümüze kadar gelmiş Batı entelektüel literatüründeki en mühim tespitlerden birisi olmuş Tocqueville'in modernleşme süreci hakkındaki ana tespiti şudur; modernleşme süreci, Batı'da bilme gücünün sınırsızlığıyla akla dayanarak bütün otoritelerin ve kurumların sorgulanması neticesinde yönetici ile yönetilen arasındaki kadim "ara kurumlar"ın çöküşü yahut ilga edilmiş sürecidir. İster Nietzsche'nin adlandırmasıyla "en üst değerlerin değersizleşmesi" olarak isterse "otoritesizleşme" süreci olarak görelim bu süreç Batı'daki kadim ahlaki, siyasi ve dinsel otoritelerin yahut kurumların çöküş sürecidir. Bu çöküş sürecini Batı'da eşit yurttaşlık idealiyle ve bu ideal doğrultusunda tarihten ve gelenekten gelen bütün sosyolojik farklılıkların, farklılıklara dayanan ayrıcalıkların inkâr edildiği, dışlandığı ve görmezden gelindiği yeni bir toplumsal düzenin yükselişi takip eder. Bu kontekstte geleneksel düzenin çözülüşü, eski cemaat ve otorite formlarının kayboluşu aynı zamanda "eşit" bireylerin bir araya gelmesiyle oluşan kolektivitenin yani, "kitle toplumu"nun doğuşunun ve yeni iktidar formlarının - ulus devlet - ortaya çıkışına paralellik arzeder. Ancak Tocqueville'e göre otorite ve cemaatin bu parçalanışı, cemaatlerinden kopmuş, yabancılaşmış, köksüz ve atomize hale gelmiş bireylerin oluşturduğu yığınlara, kitlelere dayalı merkezileşmiş, kadir-i mutlak, güçlü devlete giden yolda atılmış önemli adımlardan biriydi. Sivil toplumun gerilediği ölçüde devletin güçlenmesi kaçınılmazdı. Tocqueville'in deyişiyle,

Bizim zamanımızda, insanlar kurulmuş iktidarların her yerde ufalandığını; bütün eski otoritelerin ölmekte olduğunu, bütün eski bariyerlerin sendeleyerek düştüğünü ve en akılcı yargının görünürde sıkıntıya düştüğünü görmekteydi; onlar gözlerinin önünde vuku bulan akıl almaz devrimi dikkatle izlediler ve insanlığın daimi anarşiye düşmek üzere olduğunu hayal ettiler. Eğer bu devrimin son akibetini görselerdi belki de korkuları farklı bir şekle bürünecekti. Kendi adıma, bütün çağdaşlarıma canlı görünen özgürlük ruhuna güvenmediğimi itiraf ediyorum. Bu çağın uluslarının çalkantılı olduğunu yeteri kadar iyi görüyorum fakat onların liberal olduklarını açıkça göremiyorum; ve bu kaygıların sonucunda saltanatların temeli

sarsılacağından, hükümdarların hakimiyetinin eskisinden daha fazla gücü tecrübe edebileceğinden korkuyorum.²

Nisbet'e göre Tocqueville'in *Amerika'da Demokrasi* adlı eseri politik gücün modern toplumdaki etkilerinin ilk sistematik ve empirik incelemesidir.³ O bu eserin temel tezinin insanı modern toplumda geleneksel düzenin "ara kurumları" olan geleneksel otoriteden, yani loncadan, kiliseden, dinsel cemaatten vs. yabancılaştıran her şeyin onu benzerleriyle eşit kılarak daha güçlü bir şekilde gücün/iktidarın kollarına bırakması olduğunu söyler. Bu güç formu tarihsel olarak sözde "demokratik" "ulus devlet"te ortaya çıkmaktadır. Nisbet'e göre Tocqueville çağdaşlarının birçoğundan farklı olarak demokrasiyi temelde özgürlük sistemi olarak değil, bir "güç/iktidar sistemi" olarak görüyordu.⁴ Çünkü Tocqueville'e göre özgürlük güçten/iktidardan muafiyettir; kitle demokrasisi ise gücün, önceki yönetim biçimlerinden daha fazla tek bir elde toplandığı ve merkezileştiği yönetim biçimidir; çünkü demokrasinin eşitlik ve geleneksel otoritelerden özgürlük ideallerinin gerçekleştirilmesi, ara kurumların çöküşü, ortaçağın plüralizminin ve yerelciliğinin yok olması demektir. Bu aynı zamanda eşit bireylerden oluşan hayali bir cemaatin oluşturulması ve buna uygun sembolleştirmelerin, dilin, kısacası ideolojinin yaratılması sürecidir.

Elbette burada hemen ifade edilmelidir ki, Tocqueville'in bahsettiği demokrasi anlayışı günümüzde sivil otoritelerin, devletle halk arasında tampon kurumlar işlevini yüklenen kurumların güçlü olduğu sivil demokrasi anlayışından ziyade devlet dışı sivil otoritelerin erozyonu neticesinde yönetim gücünün tek bir elde toplandığı, devletin bireysel özgürlüklere karşı en ciddi tehdidi oluşturduğu, özgürlüklerin ve hakların savaş, terör, doğal felaketler gibi olağanüstü hallerde devlet tarafından kolayca askıya alındığı ve yirminci yüzyılda Batı'da, bilhassa da Kıta Avrupası'nda hâkim hale gelen "kolektivist" demokrasi anlayışıdır.

² Zikreden Nisbet, Robert A., *The Sociological Tradition*, Basic Books, Inc., Pub., NewYork, 1966, s. 107

³ Nisbet, Robert A., *a.g.e.*, s. 120

⁴ Nisbet, Robert A., *a.g.e.*, s. 121

OTORİTE

Nisbet'in ara kurumlar hakkındaki görüşlerini belki de en iyi onun "otorite" fikrinden öğrenebiliriz. Sosyoloji geleneğinin en mühim kavramlarından birisi olan otorite kavramı bir güç/iktidar formuna işaret eder. İngilizce *author* yani yazar sözcüğünden gelen otorite "toplumsal bir sistem içinde ortaya çıkan kurumsallaşmış meşru bir güç yahut bu türden bir güce sahip olan birey"⁵ anlamına geldiği gibi "hükümetin meşru güç kullanımı"⁶ manasına da gelmektedir.

Bununla birlikte otorite için yapılan öyle bir tarif vardır ki sosyal teoride sık sık karşımıza çıkar. Otoritenin güç/iktidarla "eş anlamlı" olarak kullanılması. Bu eş anlamlı kullanım sosyal teoride çeşitli yanlış anlamalara sebep olmaktadır. Nisbet '*Sosyolojik Gelenek*'te bu yanlış anlamalara engel olabilecek çok önemli bir ayırım yapar. O, bir güç formu olarak otoriteyle çıplak gücü birbirinden ayırır. Otorite rızanın olduğu güç; çıplak güç ise rızanın olmadığı, baskı ve zora dayanan güçtür. Bu ayırma göre toplumsal hayatta çıplak güçten farklı olarak otorite statülere, toplumsal bağlılıklara dayanır. Nisbet'e göre "*Otorite politik, dini yahut kültürel olup olmasının hiçbir ehemmiyeti bulunmaksızın örtülü bir ortaklık düzeni yahut yapısıdır ve otoriteye meşruiyetini sosyal fonksiyon, gelenek ya da bağlılıktaki kökleri sağlar.*"⁷ Otorite rollere, roller statülere dayanır. Toplum bir sosyal statüler ve sosyal roller şebekesidir. Otoritenin kaynağı statüdür. Toplum bir statüler ve dolayısıyla bir otoriteler hiyerarşisidir. Çıplak güç ise baskı ve zorlamaya hatta şiddete dayanır. Nisbet'e göre otoritenin kaynağı ilkin, insanların dâhil oldukları veya benimsedikleri sosyal roller ve ikinci olarak da sosyal kümelerin (social aggregations) doğasıdır. İnsanlar toplumsal hayatlarında çeşitli rolleri benimsediklerinde bu rollerin getirdiği yükümlülüklerden kaçamazlar. Mesela öğretmen rolünü benimsediğinde öğretme yükümlülüğünü de üzerine almış olur ve öğrencisi için bir otoriteye dönüşür. Aynı durum doktor için de geçerlidir. Doktor kişiliğinden dolayı değil, rolünden dolayı hastası için otoriteyi temsil eder. Sosyal roller insanların otoriteye

⁵ Ahmet Cevizci, *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul, 1999, s.652

⁶ Anthony Giddens, *Sosyoloji*, Ayraç Yayınevi, Ankara, 2000, s.361

⁷ Nisbet, Robert A., *The Sociological Tradition*, s.6

itaatinin garantörleridir. Çıplak güçte ise böyle bir itaatten söz edilemez. İnsanlar mecbur kaldıkları, baskı ve şiddete maruz kaldıkları için itaat ederler.

Nisbet'in işaret ettiği ikinci önemli husus olan sosyal kümelerin doğası hakkında ise şunlar söylenebilir; insanlar bir sosyal kümeye ait olduklarında ve onunla özdeşleştiklerinde onun otoritesine de boyun eğlerler. İnsanlar sosyal kümeler şeklinde örgütlenerek ait oldukları topluluğun otoritesine rıza gösterirler.⁸ Bir yerde otorite yoksa organizasyon da yoktur. Aslında bütün bunlar otoritenin meşruluğuyla ilişkilidir. Rıza göstermek, rıza gösterilen şeyin meşruluğunu kabul etmektir. Bu kontekste otoritenin gücün ve meşruluğun birarada bulunmasıyla ortaya çıktığı söylenebilir.

Fransız Devrimi'nden önce, *ancient regime*'de, otorite toplumda ayrı bir şey olarak değil, sosyal düzenin neredeyse ayrı edilemeyen bir parçasıydı. Geleneksel düzende tek bir otorite değil bir otoriteler plüralitesi söz konusuydu ve bu otoriteler birbirleriyle rekabet halinde, birbirlerini sınırlayıcıydılar. Söz gelimi Kilise yönetici gücün otoritesinin sınırlarını, yönetici güç de Kilise'nin otoritesinin sınırlarını ihlal etmiyor ve bu güçler birbirlerini dengeledikleri için toplumsal düzende güç tek bir yerde yoğunlaşmıyordu. Fransız Devrimi ile birlikte insanlar geleneksel otoritelerinden – kilise, lonca, estate, dinsel cemaat, aracı cemiyetler, yardım cemiyetleri vb. – koptular. İnsanlar ait oldukları otoriteleri kaybettiklerinde, otorite yokluğu kaosa ve kargaşaya yol açtığına ilk defa otoritenin mevcudiyetinin ve önemiyetinin farkına vardılar. Cemaat kaybı aslında otoritenin kaybıydı. Fransız Devrimi ile bireylere doğal hak ve eşitlikler verildi fakat birey önceden bağlı olduğu, kendilerinde bir anlam ve kimlik bulduğu otoritelerden koptuğu için kendisine verilen soyut haklara rağmen güçsüz ve zayıf kalıyordu. O karşısına çıkan yeni iktidara, karşı koyamaz durumdaydı. Nisbet bu otorite kaybını *Sosyolojik Gelenek*'te şöyle dile getirir:

“...insanın geleneksel kurumlardan ayrıldığı ya da geleneksel kurumlardan kendisini ayrılmış hissettiği yerde kayıp otoritenin hayaletiyle

⁸ Nisbet, Robert A., *The Social Bond: An Introduction to the Study of a Society*, Alfred A.Knopf, 1970 s. 117

birlikte kayıp bireyin hayaleti de ortaya çıkar. Korkular ve kaygılar entellektüel arenada sahipsiz köpekler gibi dolaşırlar. Kaçınılmaz şekilde bu gibi durumlarda insanların zihinleri otorite problemiyle meşgul olur. Sorulan şey, kayıp otoritenin yerini alacak olan otoritenin doğasının ve kaynağının, uygarlaşmış toplumlarda dahi, şimdi ve sonra, yasa ve moralitedeki çatlaklar vasıtasıyla kendisini öne çıkartacak olan doğal anarşiyi sınırlamak için yeterli olup olmayacağı sorusudur. Ve bu soruya paralel olarak şu soru sorulur: her zaman kurumlaşmış otoritenin enkazı üzerinde yükselmekle tehdit eden böyle bir gücün kontrol aracı ne olacaktır?”⁹

Kadim geleneksel ara kurumların, bir başka deyişle otoritelerin güçlerinin azalışı – söz gelimi Kilise’nin kamusal etkinliğini ve gücünü yitirışı - yahut çöküşüyle yeni ortaya çıkan gücün kontrol imkânı da kalmamıştır. Toplumdaki güçler plüralitesinin yok oluşuyla güç tek bir elde, genellikle de devlet elinde yoğunlaşmaya başlamıştır. Nisbet ve selefi muhafazakâr düşünürler için otoritenin kaybı yeni bir sözde “otorite”nin doğuşu demektir: halkı üzerinde disiplini sağlayan, yurttaşlarının davranışlarını tek bir kalıba sokan, farklılığa, çeşitliliğe, aykırı tercihlere karşı çıkan, yurttaşlarını üreticiler ve askerler olarak tek düze bir yaşama mahkûm eden, kadir-i mutlak devlet otoritesinin.

CEMAAT

Son olarak Nisbet’in “ara kurumlar” hakkındaki görüşlerinin en iyi ifadesini bulduğu kavramdan, “cemaat” kavramından söz etmeliyiz. Ona göre on dokuzuncu yüzyılda cemaat fikri Akıl Çağı’nda kabul edilen kontrat fikri ile aynı asli öneme sahiptir. “Otorite” kavramıyla birlikte aynı zamanda sosyolojik geleneğin de en mühim kavramlarından birisi sayılan cemaat, ilk ve en somut anlamıyla ortak bir coğrafyayı paylaşan ya da böyle bir bölgeyi paylaşmaksızın ortak şeylere sahip, birbirlerine karşılıklı bağlarla bağlanan ve “cemaat ruhuyla” yahut “cemaat duygusuyla” birbirleriyle özdeşleşen bireyler topluluğudur.¹⁰ İkinci olarak cemaat, bir grup insanın ortak bir amaç etrafında biraraya geldiği ve bu ortak amaca yönelik hareket ettiği, rasyonel kuralların geçerli olduğu “sos-

⁹ Nisbet, Robert A., *The Sociological Tradition*, s. 108

¹⁰ Johnson, Allan G., *The Blackwell Dictionary of Sociology*, Blackwell Publishers Inc, USA, 2000, s. 53.

yal grup" olarak da tanımlanabilir. Bu genel tanımlardan hareketle, cemaatleri "geleneksel cemaatler" ve "seküler cemaatler" olarak ikiye ayırabiliriz. Bu ayrım klasik sosyolojinin günümüze kadar gelmiş klasik cemaat - cemiyet dikotomisini reddeder.

Nisbet'in eserinde sorduğu şu soru cemaatin modernleşme süreciyle alakasına dairdir. "Cemaatten kaçış modern uygarlığın tam da özü değil midir?"¹¹ Geleneksel sosyal kurumların, geleneksel cemaatlerin – aile, lonca, dinsel cemaat, korporasyon vs. - çöküşü modern uygarlığın ortaya çıkma sürecinin hakikaten en mühim fenomenleridir. Nisbet'in ifade ettiği üzere "feodalizmin komünal ilişkileri filozoflar için hem moral hem de politik zeminde tiksindiriciydi ve bu gibi ilişkilerin doğal hukuktan ve aklın yasalarından yoksun olduğu gösterilebiliyorsa bunların hepsi niçin daha iyi kabul edilsindi?" İnsan özgürlüğünün önündeki en büyük engeli teşkil ettiği düşünülen geleneksel düzen "kötü"ydü ve biran önce yıkılmalıydı. Geleneksel sosyal bağlar, yani cemaat bağları insan özgürlüğünü kısıtlıyordu ve insanın kendi potansiyellerini gerçekleştirmesinin önünü açmak için yok edilmeliydiler. "insanların özgür olmaya zorlanacakları"ni söyleyen Rousseau'nun işaret ettiği zincirler insanlara aidiyet duygusunu veren cemaat bağlarıydı. Rousseau bir taraftan özgürlük savunusu ve toplumda bir temizlik harekâtının öncülüğünü yaparken varolan bağların yerine yenisini koymakta tereddüt etmiyordu. Rousseau'nun sorduğu en mühim soru şuydu: kendi kendine özgürleşemeyecek olan insanları kim özgürleştirecektir? Rousseau'nun cevabı basit ve kesindi: geleneksel cemaatin yerine geçecek olan politik cemaatin karar mercii, yani "devlet". "Halkın kendisi hep iyilik ister, ama kendi başına iyiliğin nerde olduğunu göremez her zaman"¹² diyen Rousseau devleti halk adına hareket edecek en yüksek merci olarak teorisinin kalbine yerleştirir. Elbette Rousseau'nun teorisinde asıl mühim olanın ve toplumsal meşruiyete sahip olanın "genel irade" olduğu söylenerek "kadir-i mutlak devlet" fikrine itiraz edilecektir ancak kitabının bütünü okunduğunda Rousseau'nun her bir iradenin kendisinde tecessüm ettiği "genel irade"nin nasıl tek kişinin yahut diğerlerini hâkimiyeti altına alan azınlık bir grubun

¹¹ Nisbet Robert A., *Community and Power*, Oxford University Press, New York, 1968, s. 44

¹² Rousseau, Jean -Jacques, *Toplum Sözleşmesi*, çev. Vedat Günyol, Adam Yayınları, İstanbul, 2001, s. 50

iradesine dönüştüğü kolaylıkla görülebilir. Rousseau'nun, insanlar "devleti savunmak için yaşamlarını tehlikeye attıkları zaman ondan aldıklarını yine ona vermekten başka bir şey mi yapıyorlar?"¹³ sorusu bu durumu bütün açıklığıyla gözler önüne serer. Rousseau'nun bireylerin iradesinin genel iradeye boyun eğmesi "miti" aslında bütünü tek bir kişinin iradesine boyun eğmesiydi. Bu durumu Nisbet şöyle dile getirir:

1793'le birlikte birçok Devrimci lider, öncelikle de jakobenler, insanların gerçek iradelerini keşfetmelerinin ve ifade etmelerinin en iyi araçlarının merkezileşmiş bir yönetimde ikamet ettiğine kaniydiler. Eğer beşyüz kişi insanların iradesini ifade edebildiyse elli kişi niye etmesindi? Eğer elli kişi ifade edebiliyorsa niye üç kişi etmesindi? Ve bu, her zamanki hükümetin asla eşit olamadığı halk iradesinin - gerçek irade - yerine getirilmesinin mümkünlüğünün insanda bulunabilmesine dair meşum fikre giden küçük bir adımdı sadece.¹⁴

Rousseau *Sosyal Kontrat*'ta en iyi yönetimin tek kişiyle yönetim olduğunda, kişi sayısı ne kadar artarsa yönetimin de o ölçüde güçleşeceğinde ısrarlıdır. Otoriteler plüralitesinin yerini, geleneksel cemaatlerin yerini tek bir güç; yeni politik cemaat, yani devlet almalıdır. Başka bir söyleyişle:

Politik cemaatte temel olan şey toplumdaki otoriteler ve fonksiyonlar plüralitesinin yerini monistik Devlet'ten doğan otorite ve fonksiyon birliğinin almasıdır. Devlet'in gücünün, Ortaçağ'da bu konteksi Kilise'nin şekillendirdiği gibi, insanın bütün isteklerinin gerçekleştirilmesinin konteksi haline gelmesidir. İkinci olarak halk görüşü sosyal grupların ve kültürel cemiyetlerin çeşitli üyeleri olarak değil, mutlak Devlet'e güvenlik ve koruma için ihtiyaç duyan atomlaşmış zerrecikler kümesi haline dönüşür.¹⁵

Nisbet'e göre on dokuzuncu yüzyılın temel eğilimi cemaatten ve onun kısıtlayıcı bağlarından kaçışken, yirminci yüzyılın temel eğilimi cemaat arayışıdır. Zygmund Bauman, 'ihtimal çağı' (age of contingency) olarak adlandırdığı postmodernizmin ayrıca 'cemaat çağı'; 'cemaate

¹³ A.g.e., s. 44

¹⁴ Nisbet, Robert A., *The Sociological Tradition*, s. 110

¹⁵ Nisbet, Robert A., *Community and Power*, s. 156.

düşkünlük çağı', 'cemaat keşfi çağı', 'cemaat arayışı çağı', 'tasavvur edilen cemaat çağı' olduğunu yazdığına muhtemelen haklıdır. Yirminci yüzyıl ekonomik bağımsızlık ve refah yüzyılı olmakla birlikte ayrıca yabancılaşmanın, moral amaçlardan yoksunluğun ve güven bunalımının yüzyılıdır. İnsanın cemaat bağlarından kopuşu onun özgürleşmesine değil yalnızlaşmasına, yabancılaşmasına, köksüzleşmesine yol açmıştır. Çünkü cemaat problemi moral problemle yakından ilişkilidir ve "insani varlıklar için değerler, cemaatleri dışında uzun süre kendi başlarına bir anlam ve önem arz etmeyeceklerdir."¹⁶ Cemaatlerinden kopan sıcak yuvalarını kaybeden insanlar, hayatlarının anlamını ve önemini veren değerlerini, varolma gayelerini de kaybetmişlerdir.

Modern dünyada insan bir simülasyonlar dünyasında yaşıyor. Ancak bu simülasyonlar dünyasında, bu simülasyonlar toplumunda da formal cemiyetler yok mudur? Ve bu cemiyetler insanlara bir cemaat ve otorite duygusu veremezler mi? Nisbet'e göre, büyük şehirlerde gittikçe artan sayıda insan kendisini örgütlü bir cemiyete ait hissetmemektedir. Modern hayatta formal cemiyetler olmasına rağmen bu cemiyetler çağdaş cemaat arayışına cevap veremezler. Çünkü, Weber'in işaret ettiği gibi bu organizasyonlarda şahsi bağlılık değil, ofise ya da makineye bağlılık söz konusudur.¹⁷

Bu noktada haklı olarak şu sorular da sorulabilir; refah çağında güçlü bir devletin himayesinde insanlar neden cemaatlere ihtiyaç duysunlar? Böyle bir devlet her türlü insan ihtiyacını karşılamaya muktedirken cemaatler gerekli midir? Nisbet bu soruları şöyle cevaplar:

Günümüzde genellikle, insanlık tarihinde ilk kez devletin, insanların önceden daha küçük cemaatler plüralitesiyle karşılanan sosyal ve fiziksel taleplerini karşılayan yardımsever ve koruyucu bir cemiyet haline geldiği söylenir. Ancak güçlü bir devlet halka rağmen bir şeyi yapacak güce de sahiptir. Özgürlük monolitik bir toplumda sürdürülemez. Plüralizm ve tecrübe çeşitliliği hakiki özgürlüğün temelidir. Bu yüzden devlet, temel istikrar ve güvenlik prob-

¹⁶ Nisbet, Robert A., "Moral Values and Community", *Tradition and Revolt*, Random House, Inc., New York, 1968, s. 13

¹⁷ Nisbet, Robert A., *Community and Power*, s. 72

lemlerini kendi çabalarıyla karşılasa da devletin basitçe bizim özgürlük problemimizin çözümü olarak görülmesini reddetmeliyiz.¹⁸

Merkezileşmiş devletin yönettiği şaşkın kitleler, yalnız, kaygılı bireyler yirminci yüzyılın sahne oyuncularıyla, perde arkasında bir yüzyıl öncesinin toplumsal süreçlerinin enkazı bulunmaktadır. Nisbet bir mezar kazıcısı gibi bu enkazı gün ışığına çıkarmaya çalışmakla yüzyılımıza ışık tutmaktadır; yüzyılımızı belirleyen cemaat arayışı aslında bir otorite arayışıdır. Bu arayış yalnız kalabalıkların kendilerini özdeşleştirebilecekleri ve sığınabilecekleri sıcak bir yuva arayışıdır. Romantik muhafazakâr Novalis'in söylediği gibi "bütün dönüşler yuvayadır." Yuva cemaat değil midir?

SONUÇ

Bir bütün olarak modernleşme sürecinde karşılaştığımız en mühim entelektüel ve politik iddia "geleneksel düzenin irrasyonel olduğu ve yıkılması gerektiği, yerine ise Aydınlanma düşüncesinde tecessüm eden akla dayalı bir toplumsal sistemin geçirilmesi" iddiasıdır. Fransız Devrimi ve Endüstri Devrimi bu iddianın gerçekleştirilmesinin bir yandan aracı olurken, bu devrimlerin kendileriyle birlikte işleyen entelektüel ve sosyal süreçler hakikatte en büyük toplumsal devrimi yani, geleneksel düzenin tasfiyesini, bilhassa yönetilenlerle yönetici arasındaki denge ve karşılıklı taahhüdü temin eden, adeta koruyucu sığınaklar görevini gören "ara kurumlar"ın bir başka deyişle "sivil toplum"un çöküşüyle gerçekleştirdi. Aydınlanmacı düşünürler bunu "ilerleme" olarak alkışlasa da yüzyılın muhafazakârları aynı süreci "çöküş" ve "yozlaşma" olarak değerlendiriyorlardı. Nisbet'in *Sosyolojik Gelenek*'te söylediği üzere Disraeli'den başka hiç kimse muhafazakâr görüşü daha etkili bir şekilde ifade etmedi. Disraeli, *Sybil*'de şöyle yazar: "İngiltere'de cemaat yoktur; yığın vardır fakat onu birleştirici bir prensip haline getirmekten çok parçalayan şartlar altında yığın... Toplumu oluşturan amaç cemaatidir... Bu olmadan da insanlar biraradalığa sürüklenebilirler fakat onlar gerçekte hâlâ izoledirler." İnsanların bu durumu en şiddetli ve en kötü şekilde şehirde ortaya çıkar. "Büyük şehirlerde insanlar kazanma hırsıyla

¹⁸ Nisbet, Robert A., "Moral Values and Community", *Tradition and Revolt*, s. 136

biraraya getirilirler. Onlar servet yapmaya gelince işbirliği halinde değil, izole haldedirler ve geriye kalan şey komşularının ilgisizliğidir. Hıristiyanlık bize komşularımızı kendimiz kadar sevmemizi öğretir; modern toplum hiçbir komşuyu kabul etmez."

İkinci olarak "meşru güç kullanma tekeline sahip" olan devleti sınırlamanın en iyi yolu günümüz modern toplumunda "hukuk"tur. Hukuk devleti ilkesini tesis etmekle acaba gerçekten devlet tam olarak sınırlanmış olacak mıdır? Muhafazakâr perspektiften hareketle bir değerlendirme yapacak olursak hukukla sınırlandırma lüzumlu fakat kâfi değildir. Kanunlarla yönetilen her devlet "hukuk devleti" olmadığı gibi savaş, terör, büyük doğal felaketler vs. gibi olağanüstü durumlarda hukukun, temel hak ve hürriyetlerin nasıl devlet tarafından kolayca askıya alındığı hemen her dönemde gözümüze çarpan tarihsel bir gerçektir. Devleti hukukla sınırlandırmak yetmez, egemenin hukukunu denetleyecek, ona karşı bireysel hak ve özgürlüklerin korunmasını sağlayacak toplumsal bariyerlere ihtiyaç vardır. Bugün anlaşılmaktadır ki "sivil toplum" yalnızca rasyonel olarak örgütlenmiş yasal birlikleri değil, aynı zamanda gönüllülüğü de esas alan, dayanışma ve birliktelik duygusunun güçlü olduğu, güvenlik sağlayıcı, aidiyet duygusunu tatmin eden, Burke'ün insan ruhunun "hanları ve dinlenme yerleri" adını verdiği ancak Aydınlanmacı perspektifin irrasyonel bularak reddettiği ve ilga ettiği ara kurumları, otoriteleri, cemaatleri ve cemiyetleri de içine almalıdır.

Aydınlanma düşüncesi tarafından bize miras bırakılan her türlü toplumsal otoriteden, cemaatten kurtuluş, özgürleşme ve bağımsızlık fikri modern dünyamızın sorgulanamaz mitidir. "Kurtarıcılar" bizi kimden kurtarıyorlarsa bir süre sonra onun yerini alırlar. Öyle bir an gelir ki kurtarıcılardan kurtulmamız gerekir. Sorulması lüzumlu bir soru vardır ki o da şudur; Bizi geleneksel bağlardan "kurtarma"yı ve toplumun total olarak entelektüel bir plana yahut ideolojik bir reçeteye göre dönüştürülmesini isteyen Aydınlanmacı entelektüellerden, bürokratlardan vs. şimdi kim bizi "kurtaracak"? Yoksa kurtarıcılarının bizzat kendileri mi kurtarılmaya muhtaç? Sözgelimi Fransız Devrimi'nden sonra sosyal, manevi, ahlaki ve ekonomik bir birlik olan aile sosyal bir kontrata indirgenmiş ve babanın otoritesi reşit olan çocuklar üzerinden alınmıştır. Günümüz modern toplumunda 18 yaş itibariyle babanın çocuğu üzerindeki

otoritesi yasal olarak bitmektedir ancak devletin bu gencin varlığı üzerinde öncelikli hak sahibi olması ne zaman sona erecek? Çocukları babalarından kurtardık. Peki devletten çocukları nasıl kurtaracağız? Babalarının önyargılarından çocukları “kurtarmak” iddiasıyla onların ruhlarını öğüten merkezileştirilmiş “eğitim” ve askerlik sistemiyle devletin çocukların ve gençlerin varoluşu üzerindeki sonu gelmeyen hakkı ne zaman sona erecek? ▽

KAYNAKLAR

- Burke Edmund, (2000) “Reflections on the Revolution in France,” *From Modernism to Postmodernism An Anthology*, Ed. Lawrence E. Cahoon, Blackwell Publishers, Oxford
- Cevizci Ahmet, (1999) *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul
- Forcey Charles B., (1996), “Robert A. Nisbet: Architect of Postwar American Traditionalism”, yayınlanmamış konferans metni, “*From Redemption to Reaganism*”, Princeton University, Princeton
- Giddens Anthony, (2000), *Sosyoloji*, Ayraç Yayınevi, Ankara
- Johnson, Allan G., (2000), *The Blackwell Dictionary of Sociology*, Blackwell Publishers Inc, USA
- Nisbet Robert A., (1986), *Conservatism: Dream and Reality*, Open University Press, England
- _____ (1968), *Tradition and Revolt*, Random House, Inc., New York
- _____ (1968), *Community and Power*, Oxford University Press, New York
- _____ (1970), *The Social Bond: An Introduction to the Study of a Society*, Alfred A.Knopf,
- _____ (1966), *The Sociological Tradition*, Basic Books, Inc., Publishers, NewYork
- Rousseau, Jean -Jacques, (2001), *Toplum Sözleşmesi*, çev. Vedat Günyol, Adam Yayınları, İstanbul,
- Stone Lowell Brad, (2000), *Robert Nisbet, Communitarian Traditionalist*, ISI Books, Wilmington
- Tocqueville Alexis de, (1995), *Eski Rejim ve Devrim*, Kesit yayıncılık, İstanbul

